

دیدار فضل بن شاذان با

امام رضا علیه السلام

«نقدی بر معرفة الحديث»

دکتر مهدی بیات مختاری

بیات مختاری، مهدی، ۱۳۳۸ -، توشیحگر

[معرفة الحديث و تاريخ نشره و تدوينه و ثقافته عند الشيعة الامامية. شرح]

ديدار فضل بن شاذان با امام رضا عليه السلام: «نقدی بر معرفة الحديث» / مهدی بیات مختاری. - مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۰.

۳۳۶ ص.

فینا.

ISBN 978-964-971-508-7

۱. بهبودی، محمدباقر، ۱۳۰۸ - . معرفة الحديث و تاريخ نشره و تدوينه و ثقافته عند الشيعة الامامية - نقد و تفسير. ۲. ضعفا (حديث). ۳. احاديث شيعه. ۴. حديث - علم الرجال. ه. محدثان شيعه. الف. بهبودی، محمدباقر، ۱۳۰۸ - . معرفة الحديث و تاريخ نشره و تدوينه و ثقافته عند الشيعة الامامية. شرح. ب. بنیاد

پژوهشهای اسلامی. ج. عنوان.

۲۳۱۳۹۰ م ۶ / ب ۹ / ۵ / ۱۱۴ BP

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۲۹۷ / ۲۶۴

۶۰۹۷۹۱

ديدار فضل بن شاذان با

امام رضا عليه السلام

«نقدی بر معرفة الحديث»

دکتر مهدی بیات مختاری

ویراستار: سید جلال قیامی میرحسینی

چاپ اول: ۱۳۹۱ / ۲۰۰۰ نسخه، وزیری / قیمت ۶۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۱۳۵

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاههای کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۷۷۳۳۰۲۹

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

انگیزه نگارش کتاب ۱۱

فصل یکم

امام رضا علیه السلام و فضل بن شاذان در نیشابور

نیشابور خراسان ۱۷ □ نیشابور در نگاه پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علی علیه السلام ۱۹ □ صحابیان پیامبر صلی الله علیه و آله در نیشابور ۲۰ □ نشانه های تشیع نیشابوریان پیش از ورود امام رضا علیه السلام ۲۲ □ امام رضا علیه السلام در نیشابور ۲۵ □ اصالت فضل بن شاذان ۲۸ □ نقل فضل بن شاذان از امام رضا علیه السلام ۳۰ □ ناهمگونی نقل های فضل از امام رضا علیه السلام و چرایی آن ۳۲ □ الف- روایت های بی واسطه ۳۳ □ ب- نقل با واسطه از امام رضا علیه السلام ۳۵ □ شهرت فضل در صحابی امام رضا علیه السلام بودن ۳۶ □

فصل دوم

تولد فضل بن شاذان پس از شهادت امام رضا علیه السلام

انکار و ایجاد شبهه ۴۱ □ الف- موضع رجال برقی ۴۲ □ ب- تجزیه و تحلیل گزارش کشی ۴۳ □ ج- واکاوی و پژوهش بیشتر در رجال طوسی ۵۲ □ د- تأمل فزون تر در فهرست نجاشی ۵۸ □ ه- ناهمگونی در دایرة المعارف بزرگ اسلامی ۶۱

مراغی □ ۱۲۲ و - محمد بن علی بن بلال □ ۱۲۲ ز - عبدالله بن حمدویه بیهقی □ ۱۲۳
ح - محمد بن احمد بن ولید □ ۱۲۳ ط - یوسف بن سخت □ ۱۲۴ ی - یحیی بن
ابی بکر بن مهرویه □ ۱۲۴ ک - علی بن سلمه کوفی □ ۱۲۵ شاگردان والامقام، آئینه
کمال ابن قتیبہ □ ۱۲۵ الف - علی بن حسین بن بابویه قمی □ ۱۲۵ ب - محمد بن
یعقوب کلینی □ ۱۲۶ ج - احمد بن ادریس قمی □ ۱۲۷ د - عبدالواحد بن محمد بن
عبدوس نیشابوری □ ۱۲۷ هـ - محمد بن احمد علوی □ ۱۲۷ و - حسن بن حمزه
علوی مرعشی □ ۱۲۸ ز - عمر بن عبدالعزیز کشی □ ۱۲۸ ح - محمد بن احمد بن
زیارة [زئارة] □ ۱۲۸ حایگاه ابن قتیبہ در حدیث شیعه □ ۱۲۹ واکاوی سخن استاد
بهبودی در تضعیف ابن قتیبہ □ ۱۳۱ ارزیابی سخنان آیةالله خویی در موثق نبودن ابن
قتیبہ □ ۱۳۳ الف - معتمد کشی بودن □ ۱۳۱ ب - کاربرد عنوان «فاضل» بر وی از
سوی طوسی □ ۱۳۴ ج - تصحیح علامه حلی □ ۱۳۵ وثاقت ابن قتیبہ در منظر رجالیان
۱۳۶

فصل پنجم

حیات برخی از استادان و شاگردان «فضل» تأییدی بر صحابی بودن وی

سخن بنیادین فصل □ ۱۴۷ قسمت اول: برخی از استادان فضل بن شاذان □ ۱۴۸
عبدالملک بن جریج [جریج] مکی (م ۱۵۱ هـ. به بعد) □ ۱۴۹ هشام بن حکم (م ۱۷۹/۱۷۹ هـ.)
□ ۱۵۰ مالک بن انس (م ۱۷۹ هـ.) □ ۱۵۱ اسماعیل بن عباس بن سلیم
(م ۱۸۱ هـ.) □ ۱۵۲ داوود بن کثیر رقی (م ۲۰۳ هـ.) □ ۱۵۲ یونس بن عبد الرحمن (م
۲۰۸ هـ.) □ ۱۵۳ حماد بن عیسی (م ۲۰۸، ۲۰۹ هـ.) □ ۱۵۴ برخی از روایت‌های فضل
از حماد بن عیسی در الکافی □ ۱۵۶ نقل از حماد (م ۲۰۹ هـ.) و ابن ابی عمیر (م ۲۱۷ هـ.)
□ ۱۵۷ نقل فضل از صفوان بن یحیی (م ۲۱۰ هـ.) □ ۱۵۷ پاره‌ای از روایت‌های
ابن شاذان از صفوان در الکافی □ ۱۵۹ نقل روایت‌های متحدالسنند و المعنی از صفوان
(م ۲۱۰ هـ.) و ابن ابی عمیر (م ۲۱۷ هـ.) □ ۱۶۱ روایت صفوان (م ۲۱۰ هـ.) از امام

۶ □ دیدار فضل بن شاذان با امام رضا علیه السلام

صادق علیه السلام ۱۶۲ □ نقل صفوان (م ۲۱۰ هـ). از صحابیان درگذشته در حیات امام صادق علیه السلام
 ۱۶۲ □ نصر بن مزاحم منقری کوفی (م ۲۱۲ هـ). ۱۶۳ □ ابن ابی عمیر (م ۲۱۷ هـ).
 ۱۶۴ □ تعدادی از روایت‌های فضل از ابن ابی عمیر در *الکافی* ۱۶۵ □ نقل ابن ابی عمیر
 (م ۲۱۷ هـ). از امام صادق علیه السلام ۱۶۹ □ نقل ابن ابی عمیر از صحابیان درگذشته در حیات
 امام صادق علیه السلام ۱۷۰ □ عبدالله بن جبلة کنانی (م ۲۱۹ هـ). ۱۷۱ □ عبیس [عباس] بن
 هشام ناشری (م ۲۱۹ هـ). ۱۷۲ □ عبدالله بن زبیر بن عیسی بن عبدالله اسدی مشهور به
 حمیدی (م ۲۱۹ هـ). ۱۷۲ □ محمد بن اسماعیل بن بزیع کوفی (م ۲۲۰ هـ). ۱۷۳ □
 احمد بن محمد بن ابی نصر بزنطی (م ۲۲۱ هـ). ۱۷۴ □ روایت بزنطی از صحابیان
 امامان باقر و صادق علیهما السلام ۱۷۵ □ حسن بن علی بن فضال (م ۲۲۱، ۲۲۴ هـ). ۱۷۵ □
 حسن بن محبوب (م ۲۲۴ هـ). ۱۷۶ □ نقل ابن محبوب از راویان درگذشته در حیات
 امام صادق علیه السلام ۱۷۷ □ اخبار شاذان باریک واسطه از امام باقر و امام صادق علیهما السلام ۱۷۷ □
 روایت شاذان بن خلیل از امام کاظم علیه السلام ۱۷۸ □ عمار بن مبارک ۱۷۹ □ فضالة بن
 ایوب اهوازی ۱۷۹ □ قاسم بن عروه بغدادی ۱۷۹ □ محمد بن جمهور عمی ۱۸۰ □
 عبدالرحمن بن ابی نجران ۱۸۰ □ اسماعیل بن عیاد ۱۸۱ □ جعفر بن عیسی بن عبید
 ۱۸۱ □ عمرو بن عثمان ۱۸۲ □ عثمان بن عیسی رواسی ۱۸۲ □ علی بن حکم بن زبیر
 ۱۸۳ □ حنان بن سدید ۱۸۳ □ حسن بن علی بن زیاد و شاء ۱۸۴ □ عمر بن مسلم بجلی
 ۱۸۴ □ مصیح بن هلقام ۱۸۵ □ اسماعیل بن صباح ۱۸۵ □ اسماعیل بن مهران ۱۸۶ □
 عبدالرحمن بن حجاج ۱۸۷ □ عبدالله بن مسکان ۱۸۷ □ عبید الله بن موسی ۱۸۸ □ علی
 بن عبدالله ۱۸۹ □ معمر بن خلاد ۱۸۹ □ احمد بن عیسی علوی ۱۸۹ □ حسن بن علی
 بن سالم ۱۹۰ □ موسی بن سعدان حناط ۱۹۰ □ مفضل بن عمر ۱۹۰ □ رفاعة بن موسی
 نخاس ۱۹۱ □ سعد بن اصیغ ۱۹۱ □ محمد بن یونس ۱۹۲ □ ابو [ابن] ثابت ۱۹۲ □
 هارون بن موسی ۱۹۳ □ عبدالله بن ولید عدنی ۱۹۳ □ قسمت دوم: برخی از شاگردان
 فضل بن شاذان ۱۹۴ □ ابراهیم بن هاشم قمی ۱۹۵ □ محمد بن عیسی بن عبید ۱۹۶ □

محمد بن مسعود عیاشی سمرقندی □ ۱۹۶ □ ابو عبدالله شاذانی □ ۱۹۷ □ عبدالله بن حمدویه
بیهقی خراسانی □ ۱۹۸ □ محمد بن اسماعیل بندقی نیشابوری □ ۱۹۸

فصل ششم

قراین تاریخی - رجالی در معاصر بودن ابن شاذان با امام رضا علیه السلام

طبقه‌بندی محدثان و جایگاه فضل در آن □ ۲۰۳ □ میانگین عمر محدثان معاصر ابن شاذان
در ایران □ ۲۰۶ □ محدثان خراسانی پیش از ۹۵ سال معاصر فضل □ ۲۰۷ □ حضور در
عصر طاهر بن الحسین (م ۲۰۷ هـ) □ ۲۰۸ □ اندیشمندی مشهور در امارت عبدالله بن
طاهر (۲۱۳ - ۲۳۰ هـ) □ ۲۰۹ □ نقل بنجاه ساله از اصحاب اجماع □ ۲۱۰ □ تشابه اسلوب
استدلالی فضل بن شاذان با امام رضا علیه السلام □ ۲۱۱ □ ارتباط با وکیل خاص امام رضا علیه السلام
□ ۲۱۱ □ همسان راویان هم طبقه‌اش □ ۲۱۲ □ ابن شاذان، معاصر ریان بن صلت □ ۲۱۳ □
احمد بن محمد بن عیسی، معاصر فضل □ ۲۱۳ □ هم شهری و معاصر حمدان بن سلیمان
نیشابوری □ ۲۱۴ □ نقد ابو عبید (م ۲۲۳ هـ) □ ۲۱۵ □ ارزیابی دیدگاه اسکافی (م ۲۴۰ هـ)
□ ۲۱۶ □ نقد دیدگاه اصم □ ۲۱۷ □ گزارش دوران محنت اسلام □ ۲۲۰ □ صحابی امام هادی
و عسکری علیه السلام ناقل تألیفات فضل □ ۲۲۱ □ صحابی امام عسکری علیه السلام شاگرد ابن قتیبه
□ ۲۲۲ □ ارتباط فضل با نوح بن شعیب □ ۲۲۲ □ نقل محمد بن اسماعیل با دو واسطه از
امام صادق علیه السلام □ ۲۲۲ □ لازمه دیدگاه ابن داوود حلی و محقق اردبیلی □ ۲۲۳ □ لازمه
دیدگاه شیخ بهایی و فاضل اردبیلی □ ۲۲۴ □ نقل با سه واسطه از امام سجّاد علیه السلام (م ۹۴ هـ)
□ ۲۲۵ □ گزارش با دو واسطه از امام باقر علیه السلام (م ۱۱۴ هـ) □ ۲۲۵ □ نقل با سه واسطه از
امام باقر علیه السلام (م ۱۱۴ هـ) □ ۲۲۵ □ نقل افزون فضل از امام صادق علیه السلام با دو واسطه (م ۱۴۸ هـ)
□ ۲۲۶ □ نقل علی بن ابراهیم با یک واسطه از امام رضا علیه السلام □ ۲۲۶ □ گزارش کلینی با سه
واسطه از امام صادق علیه السلام □ ۲۲۶ □ کهن سالی در لحظه ارتحال □ ۲۲۷

فصل هفتم

محمد بن سنان و تفاوت پاسخ‌های مسائل وی با العلل فضل بن شاذان

- قسمت نخست: جایگاه محمد بن سنان در میراث روایی مکتب اهل بیت علیهم السلام □ ۲۳۲
- محمد بن سنان در نگاه امامان معصوم علیهم السلام □ ۲۳۳ ۱ - امام کاظم علیه السلام □ ۲۳۳ ۲ - امام رضا علیه السلام □ ۲۳۴ ۳ - امام جواد علیه السلام □ ۲۳۴ بررسی سند و محتوای روایت حاوی جرح وی از امام جواد علیه السلام □ ۲۳۵ مشایخ بزرگ و رجالیان گران سنگ، محمد بن سنان را توثیق کرده‌اند □ ۲۳۸ ۱ - علی بن ابراهیم قمی □ ۲۳۸ ۲ - محمد بن احمد بن یحیی □ ۲۳۸ ۳ - محمد بن عمر بن عبدالمزیز کشی □ ۲۳۹ ۴ - ابوالقاسم جعفر بن محمد بن قولویه (م ۳۶۸ هـ) □ ۲۳۹ ۵ - شیخ صدوق (م ۳۸۱ هـ) □ ۲۴۰ ۶ - ابن شعبه حرّانی (م قرن ۴) □ ۲۴۰ ۷ - شیخ مفید (م ۴۱۳ هـ) □ ۲۴۰ ۸ - شیخ طوسی (م ۴۵۰ هـ) □ ۲۴۱ ۹ - نجاشی (م ۴۶۰ هـ) □ ۲۴۲ ۱۰ - سید ابن طاووس (م ۶۶۴ هـ) □ ۲۴۳ ۱۱ - علامه حلی (م ۷۲۶ هـ) □ ۲۴۳ ۱۲ - شیخ حرّ عاملی (م ۱۱۰۴ هـ) □ ۲۴۴ ۱۳ - آیه الله خویی (م ۱۴۱۱ هـ) □ ۲۴۴ ۱۴ - علامه رجالی شوشتری (م ۱۴۱۴ هـ) □ ۲۴۴ ۱۵ - حکیم (معاصر) □ ۲۴۵ ۱۶ - داورى، (معاصر) □ ۲۴۵ بررسی سخنان حاوی جرح محمد بن سنان □ ۲۴۶ ۱ - فضل بن شاذان (م ۲۶۰ هـ) □ ۲۴۶ بررسی □ ۲۴۷ ۲ - ایوب بن نوح بن دراج □ ۲۵۰ بررسی □ ۲۵۱ ۳ - احمد بن عیبدالله بن حسین غضائری □ ۲۵۱ ۴ - محمدباقر بهبودی □ ۲۵۴ بررسی □ ۲۵۴ نتیجه □ ۲۵۷
- قسمت دوم: طرق هشتگانه صدوق به «مسائل» ابن سنان □ ۲۵۸ طریق نخست صدوق به «المسائل» □ ۲۵۹ ۱ - ۱ - محمد بن علی ماجیلویه قمی □ ۲۵۹ ۲ - ۱ - محمد بن ابی القاسم □ ۲۶۰ ۳ - ۱ - محمد بن علی کوفی □ ۲۶۰ سند دوم صدوق به المسائل □ ۲۶۰ ۱ - ۲ - علی بن احمد بن محمد بن عمران دقاق □ ۲۶۱ ۲ - ۲ - محمد بن ابی عبدالله کوفی □ ۲۶۱ ۳ - ۲ - محمد بن اسماعیل برمکی □ ۲۶۱ ۴ - ۲ - علی بن عباس □ ۲۶۲ ۵ - ۲ - قاسم بن ربیع صحاف □ ۲۶۲ سومین طریق صدوق به المسائل □ ۲۶۳ ۱ - ۳ - محمد بن احمد سنائی □ ۲۶۳ سند چهارم صدوق به المسائل □ ۲۶۴ ۱ - ۴ - علی

ابن عبدالله وراق □ ۲۶۴ سند پنجم صدوق به المسائل □ ۲۶۴ □ ۱- ۵ - حسین بن ابراهیم
ابن احمد مکتب □ ۲۶۴ طریق ششم صدوق به المسائل □ ۲۶۵ □ ۱- ۶ - علی بن احمد بن
عبدالله برقی □ ۲۶۵ □ ۲- ۶ - احمد بن محمد بن خالد برقی □ ۲۶۵ □ ۲- ۶ - محمد بن
خالد برقی □ ۲۶۶ هفتمین سند صدوق به المسائل □ ۲۶۷ □ ۱- ۷ - علی بن عیسی بن
حسین قمی □ ۲۶۷ طریق هشتم صدوق به المسائل □ ۲۶۷ □ ۱- ۸ - محمد بن موسی
برقی □ ۲۶۷ قسمت سوم: تفاوت بنیادین العلل ابن شاذان و المسائل ابن سنان □ ۲۶۷

گزارش پاسخ «مسائل» محمد بن سنان و «العلل» ابن شاذان

مسائل ابن سنان □ ۲۷۰ حکمت غلبه ها □ ۲۷۰ □ سبب وضو □ ۲۷۴ حکمت زکات
□ ۲۷۵ حکمت حج □ ۲۷۷ □ سبب وجوب روزه □ ۲۸۵ □ حرمت قتل نفس و عقوق
والدین □ ۲۸۶ □ سبب حرمت زنا □ ۲۸۸ □ سبب حرمت خوردن مال یتیم □ ۲۸۹ □
ممنوعیت فرار از جنگ □ ۲۹۲ □ تعرب پس از هجرت □ ۲۹۲ □ وجوب بسمله در هنگام
ذبح □ ۲۹۴ □ حرمت گوشت درندگان، وحوش و کربه □ ۲۹۵ □ سبب حرمت ربا □ ۲۹۷ □
سبب حرمت خوردن خون، مردار، خوک و میمون □ ۳۰۰ □ چرایی جعل مهریه برای
زنان □ ۳۰۳ □ چرایی جواز تعدد زوجات مردان و ممنوعیت زنان □ ۳۰۴ □ مسائل طلاق
□ ۳۰۵ □ نپذیرفتن شهادت زنان در طلاق و رؤیت هلال □ ۳۰۷ □ لزوم شهادت چهار مرد
در مورد زنا □ ۳۰۹ □ حلال بودن مال فرزند برای پدر بدون اجازه □ ۳۰۹ □ دلیل مدعی و
سوگند مدعی علیه □ ۳۱۱ □ قسامه □ ۳۱۳ □ حد سرقت، زنا، قذف، شرب خمر و
هم جنس بازی □ ۳۱۴ □ گوشت های حلال و مکروه □ ۳۱۸ □ حرمت نظربسته نامحرم
□ ۳۲۰ □ چرایی تفاوت ارث زن و مرد □ ۳۲۱ □ علل ابن شاذان □ ۲۷۰ □ مهم ترین الزام و
ضرورت دینی □ ۲۷۰ □ لزوم شناخت یگانگی خدا □ ۲۷۲ □ چرایی بعثت پیامبران □ ۲۷۵ □
دلیل وجوب اطاعت از اولی الامر □ ۲۷۵ □ عدم تعدد امام و رهبری □ ۲۷۷ □ امام از
خاندان پیامبر ﷺ □ ۲۷۹ □ فلسفه نماز □ ۲۸۰ □ چگونگی و راز وضو □ ۲۸۱ □ فلسفه و
حکمت اذان □ ۲۸۴ □ احکام نماز و گزارش مختصر از تفسیر سوره حمد □ ۲۸۸ □ فلسفه

۱۰ دیدار فضل بن شاذان با امام رضا (ع)

نماز جمعه و احکام آن ۲۹۹ □ حکمت شکسته شدن نماز مسافر ۳۰۲ □ فلسفه نماز
میت و احکام آن ۳۰۵ □ نماز آیات ۳۰۹ □ احکام نماز عید و راز آن ۳۱۰ □ فلسفه و
احکام روزه ۳۱۲ □ اسرار حج ۳۲۰
کتابنامه ۳۲۵

www.ketab.ir

انگیزه نگارش کتاب

بی‌تردید پس از قرآن دومین مصدر شناخت دین، حدیث به شمار می‌آید و نگارش آن در کنار جمع قرآن، در توسعه و بسط علوم دینی، نقشی راهبردی و بی‌رقیب داشته و دارد. احادیث به دو قسم واحد و متواتر تقسیم می‌گردند. اخبار متواتر، انگشت شمار و غیرکافی برای درک دین و احکام آن‌اند. از این رهگذر، منبع استخراج غالب احکام شرح اخبار آحاد به شمار می‌آیند. روایت‌های مستفیض و اخبار همراه با قراین قطعی با این که تقریباً یقین آورند، جزو اخبار آحاد، محسوب می‌شوند.^۱

در مواجهه با «خبر واحد»، سه رویکرد فراروی ماست:

الف- این که همه را حجت و قابل استدلال تلقی کنیم. بی‌شک در این فرض دست‌خوش کج‌روی شده و به بی‌راهه گام نهاده‌ایم، زیرا همه اخبار منقول در مجامع روایی فریقین، صحت و استواری ندارند و مجعول آن‌ها به فزونی در میراث نبوت و ولایت، جای گرفته‌اند.

ب- این که تنها اخبار متواتر و همراه با قراین قطعی را آن‌گونه که ابن‌ادریس حلی اظهار کرده، حجت به شمار آوریم و آحاد را معتبر ندانسته، طرد

۱- الرعاية فی علم الدراية، ص ۶۲-۶۹.

۲- وسائل الشیعه، ج ۳۰، ص ۲۵۲.

کنیم.^۱ این پویش و موضع، به خروج از الزامات شرعی و رها کردن قسمت اعظم احکام دینی، منجر می‌گردد.

ج- رویکرد منطقی و منصوص از سوی امامان علیهم السلام آن است که با تلاش و اجتهاد به شناخت روایان و گزارشگران اخبار پردازیم. معاشرت با آن‌ها برای شناختشان، گرچه برای معاصران آنان امکان‌پذیر بوده، اما برای ما امکان‌پذیر نیست. از سوی دیگر، روایات أئمة علیهم السلام در ارتباط با جرح و تعدیل روایان گرچه «فصل الخطاب» به شمار می‌آیند، اما تعدادشان اندک، کمیاب و غیرمستوفاست. از این رهگذر، وجود شرایط را به ضرور باید از افرادی که به روات نزدیک بوده‌اند به دست آوریم و با بذل وسع، روایات حجت و صادر از معصوم علیه السلام را از روایات معقول و غیرمعتبر، تشخیص دهیم و به صحیح آن تمسک جوئیم، و از ناسره آن دست کشیم.

حدیث‌پژوه معاصر، استاد محمد باقر بهبودی در عداد شاگردان ادیب نیشابوری در ادبیات، هاشم قزوینی در فقه و اصول و شیخ هادی کدکنی در معقول، به شمار می‌آید. وی از سال ۱۳۳۷ ش. در تهران سکونت گزیده است و افزون بر تألیف کتاب‌هایی چون *معرفة الحديث* و *علل الحديث*، نظارت علمی و تصحیح نسخ و مقدمه نگاری و تعلیق نویسی بر ده‌ها جلد کتاب از جمله کتاب گرانسنگ *بحار الأنوار* را در کارنامه علمی و پژوهشی خویش دارد.^۲

وی در کتاب *معرفة الحديث* در ضمن چهار موضع: ابوالحسن علی بن محمد بن قتیبه نیشابوری، ابوجعفر محمد بن سنان زاهری، مسائل فضل بن شاذان فی *علل الشرایع و الاحکام و رسالة الإمام أبي الحسن الرضا* علیه السلام الی

۱- السرائر، ج ۱، ص ۴۷.

۲- شیخ آقا بزرگ تهرانی، ص ۱۱۷.

المأمون^۱، بر نکات ذیل پای فشرده است:

- فضل بن شاذان نیشابوری (م ۲۶۰ هـ)، سالیانی پس از شهادت امام رضا علیه السلام (م ۲۰۳ هـ) متولد شده و همان گونه که شیخ طوسی تصریح کرده است، تنها از صحابیان امامان هادی و عسکری علیه السلام به حساب می آید.

- وی به هیچ وجه، حدیثی را بی واسطه از امام رضا علیه السلام نقل نکرده است و جزو صحابیان ایشان محسوب نمی گردد و از این رهگذر علل الشرایع و الأحکام و «ما کتبه الرضا علیه السلام للمأمون فی محض الإسلام و شرایع الدین»^۲ که از طریق فضل بن شاذان از امام رضا علیه السلام نقل شده، فاقد اعتبار و صحت است.

- فضل بن شاذان پیش از شناخت محمد بن سنان زاهری (م ۲۲۰ هـ)، احادیث وی را برای شاگردانش نقل کرده بود، اما پس از آگاهی بر ضعف وی و این که روایت های او از طریق وجاده بوده است و نه سماع، و با توجه به نایب بودنش، با گفتن «رُدُّوْا حدیث محمد بن سنان»، آن ها را فاقد صحت معرفی کرد.^۳ اما ابن قتیبه تزویرکننده و دروغ پرداز که به خاطر ضعف شخصیت می خواسته مجوزی برای نقل روایات محمد بن سنان درست کند، جمله «و اذن فی الروایة بعد موته» را در پایان گفتار فضل افزوده است، به این مفهوم که ممنوعیت نقل، محدود به زمان زنده بودن فضل بوده و او پس از مرگ، اجازه نقل روایاتش را از ابن سنان داده است. علل الشرایع که به گفته ابن قتیبه، فضل از امام رضا علیه السلام نقل کرده، همان مسائلی است که به وسیله محمد بن سنان زاهری از امام رضا علیه السلام نقل شده که آن هم به سبب «وجاده» بودن، اعتبار ندارد. ابن قتیبه مطالب را تغییر داده و آن ها را سخت به هم آمیخته است.

۱- معرفة الحديث، ص ۱۷۸، ۲۰۵، ۲۷۰ و ۲۷۲.

۲- عیون أخبار الرضا علیه السلام، ج ۲، باب ۳۴، ص ۹۷، باب ۳۵، ص ۱۲۰.

۳- رجال الکشی، شماره ۹۷۹.

- ابن شاذان، استادان خویش، صفوان بن یحیی (م ۲۱۰ هـ). ابن ابی عمیر (م ۲۱۷ هـ). و حسن بن علی بن فضال (م ۲۲۴ هـ). را تنها در اواخر عمرشان درک کرده است و از این رو، روایتش از امام رضا(ع) (م ۲۰۳ هـ). اصولاً صحیح نیست.

نویسنده این سطور که نگاشته خویش را در هفت فصل تنظیم و ارائه نموده، این دیدگاه‌ها را شتاب زده و از برداشت‌ها و قرائت‌های دیریاب تلقی می‌کند و مبنا و بنای آن رویکرد را بر پژوهش و جستار تام استوار نمی‌داند و با بررسی‌های فراگیر به دیدگاه‌های متفاوت رسیده است. موضوع صحت روایت فضل بن شاذان از امام رضا(ع) تقویت و بلکه امری مسلم و در مرز قطعی بودن لحاظ شده است.

ادله، براهین و قراینی که در این نگاشته برای تأمین هدف آورده شده‌اند، صبغه واحدی ندارند. برخی فقط ماهیت حدیثی دارند و تعدادی رجالی و پاره‌ای تاریخی و اندکی شاکله ریاضی و آماری و در بسیاری از آنان سنجش، مقایسه و سیاق‌گرایی نقشی بنیادین را ایفا می‌کنند، اما همگی دارای مسئولیت و هدف واحدی هستند و آن این است که صحابی امام رضا(ع) بودن فضل بن شاذان را تصدیق و همگام با حقیقت بدانند و آن را از این که امری ساختگی و موهوم باشد که نتیجه‌اش به چالش کشیدن بنیاد و شالوده فقه شیعه است، برهاند. رویکرد تولد ابن شاذان پس از شهادت امام رضا(ع) باعث پیدایش طوفانی سهمگین خواهد شد، آن‌چنان‌که علاوه بر بی اعتبار کردن تمامی روایت‌های منقول از ابن شاذان در کتب شیخ صدوق، صدها روایت الکافی را که ثقة الاسلام کلینی از فضل، که مشایخش نزدیک به شهادت امام رضا(ع) در گذشته‌اند، نقل کرده، فاقد اعتبار خواهد نمود.